

‘עשו משמרת למשמרת’ –

‘... בעצם הגנה אנחנו רואים בכל דור ודור החומרות מתפשטות. בימי משה רבינו ע"ה לא נאסר רק מה שקבל בהדיא בסיני, אמנם הוסיף איזו תקנות לאיזה צורך שראה. וכן אחר כך הנביאים והתנאים וכל דור ודור ודורשיו. והענין, ביותר שיש התפשטות וזהמת הנחש צריך ביותר לגדרים – ‘פורץ גדר ישכנו נחש’. והקב"ה צוה ש"ה לא-תעשה לעורר(?) וזהמת הנחש. ובהתפשטות וזהמת הדור צריך להתפשטות יותר איסורים. ואילו היה כן בזמן התורה היה כתוב כך בתורה, אבל נכלל זה במה שאסרה תורה, כי הכל ענין אחד. ועל כן צוה די"ת עשו משמרת למשמרת, כלומר הכל לפי הענין, ממילא בכל דור ודור כשראו להוסיף חומרות אז הכל הוא מדאורייתא, כי מאחר שמתפשט וזהמת הנחש, ויוצא יותר מכח אל הפועל, הגה ברא יצר הרע ברא תבלין, כי אז צריכים אנו להתעוררות עליון להמשיך האיסורין מכח אל הפועל, עד לעתיד נתדבק במקור העליון. ודי בזה למשכיל ולמבין’ (עפ"י של"ה כה ע"ב בית חכמה).

‘זהו יסוד כל תקנות וגזירות חכמינו ז"ל. וכן עשתה התורה בעצמה בכמה מקומות, וכגון בנייר שהחמירה תורה בכמה לאוין חלוקים ומיוחדים על חרצנים וזג וענבים, לחייב על כל דבר בפני עצמו, שהוא בגדר סייג לשתיית יין, ללמדך שגדרי הסייג הן הן גופי תורה... ויסוד הדבר אינו רק משום שלא יפגע באיסור עצמו ולא יבוא לידי חטא אלא שעצם ההרחקה מן הרע הוא רצון השי"ת.

והנה מורגל לחשוב כי בדור שהוא רופף בתורה, שיש להסתפק במועט יותר ואין להרבות בסייגים וגדרים אך בחז"ל מצינו להיפך, שהחמירו יותר במקום רופף, וכלשונם ז"ל (ערובין ו.) רב בקעה מצא וגדר בה גדר, וברש"י: עמי הארץ היו ומזולזלין במצוות והחמיר עליהן לעשות סייג להרחיקן מן העבירה כאדם הגודר בקעה פרוצה לשומרה, והרי דככל שהמצב יותר רפוי צריך יותר גדרים וסייגים. ועיקר החיוב בעשיית גדרים הוא לכל אחד לפי מה שהוא, לפי מצבו הרחוני, אך הכלל הוא להתרחק מן החטא ולהתקרב לעבודה, שלזה מחוייב מן הדין לעשות כל טצדקי להגביר החיזוק...’ (עפ"י משנת רבי אהרן ח"א עמ' ריח).

ע"ע במשך חכמה (שמות יב, כב) אודות הצרכת ריבוי הסייגים בזמן שישראל בגלות.

דף כב

יסודות וכללים בעניני השניות לעריות – ע' בספר אור שמח הלכות אישות א, ו (ובמשך חכמה קדושים כ, יב).

‘מי שיש לו אח מכל מקום זוקק את אשת אחיו ליבום... לאתויי ממזר’. ו'זוקק ליבום' כלומר שאינה נפטרת בלא חליצה, אבל לייבם ודאי אסור כדתנן לעיל (עפ"י תוס' מהר"ם ורבנו פרץ, ריטב"א).

‘ע"ב (ב) ז'בן אין לו – עיין עליו’. כתב בספר פני יהושע (קדושין ד:) שלא דרשו כן בשאר אין שבתורה אלא במקומות שהמקרא מיותר ובא לדרשה, בהם דרשו גם את יתור ה-י'. ומצינו לראשונים (תוס' ע"ז לט. ד"ה אין; רשב"א ור"ן חולין סו.) שפרשו דרשת הגמרא מ'אין לו סנפיר וקשקשת' – עיין לו. ובטורי אבן (מגילה י) כתב שרק במקום שיש מקום לדרוש 'עיין לו' הרי אילולא דרשה זו נכונה היה לו לכתוב 'אין' ללא יו"ד

כדי שלא נטעה ונדרוש, ועל כרחק באמת אתא לדרשא זו אבל בשאר מקומות אין דורשים יתור י' כי כן דרך המקרא. והסמ"ע (ח"מ רע"א) מפרש הדרש שלשון 'אין' משמעו אין ואפס, שאין בנמצא שום בן [ומה שאמרו 'עיינ עלינו' – לאו דוקא, שדוחק לומר שהדרשה מבוססת על חילוף אותיות אהח"ע, רק הכוונה מכך שכתוב מלא יו"ד משמעו אין מוחלט]. (וע"ע בספר יראים השלם עא ש'אין לו' לגמרי משמע). עוד על דרשת 'אין' – ע' בערוך (ערך 'עיינ') בשם ר"ח שנדרש במשמעות הן ולא. 'אין' משמעו לאו, והיו"ד שבאמצע מורה על הן, כמו 'אין' בלשון חכמים. וע"ע חכמת שלמה למהרש"ל קדושין שם; תפארת ישראל למהר"ל ספכ"ג ובאר הגולה ג; עבודת ישראל ריש וישלח.

'חייב על מכתו... כשעשה תשובה'. בשיטות הראשונים ומקורותיהם, על חיוב ואיסור הכאה וקללה באב שאינו עושה מעשה עמך, ובשאר כל אדם, וכן על מצות כבוד אב ואם ברשעים – ע' במוזבא בסנהדרין פה ובב"ק צד:

'לחיבו על אחותו בת אביו ובת אמו, לומר שאין מזהירין מן הדין'. נחשב זה 'דין' ואינו כלול בכתוב בפירושו, מפני שבת אביך או בת אמך אין במשמע אלא זו שהיא אחותו מאביו ולא מאמו או מהאם ולא מהאב, וכמו שמפרש הכתוב בהמשך מולדת בית או מולדת חוץ [שתרגומו 'דילידא מן אבוך מן איתתא אוחרת או מן אמך מן גבר אוחרת'], ורק מקל-וחומר אנו באים לחייב על אחותו מאביו ומאמו (עפ"י התוס' לעיל ב סע"ב; ראב"ד ועוד).

'מילתא דאתיא בקל וחומר טרה וכתב לה קרא' – ע' בספר בני יששכר אדר י.

'ואימא פרט לאחותו מאנוסה?' והכתוב ערות אחותך בת אביך או בת אמך יועמד ממילא באחותו מן הנישואין בלבד. [ואם תאמר אם כן מה בא ללמדנו, יש לומר לרבות אחותו מהשפחה והנכרית שאעפ"י שאין לאביה אישות בהן, מ"מ יושבות הן תחתיו דרך אישות, ומ'אשת אביך' אין למעט אלא אשה אחת שאין לו בה אישות, והיינו אנוסה שאינה תחתיו כלל (תוס' ישנים; הר"מ מאיורא). ועוד י"ל שבא לרבות כשיש צד אחד של אישות, מן האב או מן האם. תוס' מהר"ם ור"פ].

ומתריך: **'היא לא מצית אמרת מדרבא, דרבא רמי: כתיב ערות בת בנך או בת בתך וכו' כאן באונסין כאן בנשואין' –** וכיון שמצינו שריבתה תורה לאסור שאר בשר מאנוסה, אין למעט אחותו מאנוסה שהרי אפשר לדרוש המיעוט באופן אחר, ושוב משתמע מגוף הכתוב 'אחותך' אף מן האונסין [אבל אין כוונת הגמרא לומר שלמדים אחותו מבתו-מאנוסתו – שהרי אין מזהירים מן הדין] (רמב"ן, וכן האריך הרשב"א).

טעמים ופרפראות

'שלא יאמרו באין מקדושה חמורה לקדושה קלה' –

'אם יש דבר שהנכרים נוהגים בו איסור וליהודים אינו אסור, אסור לו ליהודי שיאכל פן יתחלל שם שמים על ידו, כגון נכרי שראה שנכרי חברו רבע בהמה ואמר לנכרים שלא לאכול אותה ונמכרה ליהודי – לא יאכלנה ישראל' (מתוך ספר חסידים תתכט).

כמדומה שנטעם זה כתבו כמה פוסקים שבארצות המזרח לאסור עישון בתעניות מפני שהנכרים שבארצותיהם נוהגים בזה איסור בימי צומם. ע"ע במוזבא בבאר היטב תקסו בענין שתיית הטיטורין בתענית.

'גר שנתגייר כקטן שנולד דמי' –

כי בהתגירו מקנים בו מן השמים נפש חדשה מתחת כנפי השכינה. נמצא שהוא כנולד ממש, כי הנפש אשר לא טהורה היתה העבירה ממנו (עפ"י ר"מ אלשיך ויקרא יט, לד)

לא תטה משפט גר יתום – לא אמר גר ויתום – לומר לך גר שנתגייר כקטן שנולד דמי (בעל הטורים תצא כד, טו).

עוד על מקור דבר זה – ע' בחדושי חתם סופר לע"ז; משך חכמה ואתחנן הכו.

'מי שיש לו בן מכל מקום פוטר אשת אביו מן היבום' –

'שמעתי בשם הגאון מהר"ץ ז"ל אבד"ק ברלין, דמזה הטעם בטלו היום מצות יבום, אף על גב דהלכה דחליצה במקום יבום לאו מצוה היא, בכל זאת בזמן אחרון דלא אכשר דרא, ואולי יש להאחז שמת בן מכל מקום. ובכי האי גוונא פוגע באיסור אשת אח. וטעם זה אמת וראוי לפרסמו. (חידושי מהר"ץ חיות)

דף כג

'האחת אהובה והאחת שנואה – וכי יש אהובה לפני המקום ויש שנואה לפני המקום? אלא אהובה – אהובה בנישואיה, שנואה – שנואה בנישואיה' – ע' רש"י ותוספות.

אין כוונת רבותינו להוציא הפסוק מידי פשוטו [כן מוכח מהספרי (תצא) שדרשו שם: הכתוב מברך שהבכור יהא לשנואה. וכמוכן שא"א לפרש כן אם היתה הכוונה רק לנישואי איסור], אלא שבכלל 'אהובה' ו'שנואה' גם אהובה ושנואה בנישואיה, כי אם רק כפשוטו, אין צורך באזהרה מיוחדת שלא לבכר את בן האהובה כפירוש רש"י (עפ"י 'הכתב והקבלה' ורש"ר הירש תצא).

ואפשר שדבר זה נרמז בשינוי הלשון 'שנואה' – 'שניאה'; –

כי 'שניאה' מורה על שם דבר, כמו 'ירידה' 'ידיעה' וכו', כאילו השנאה מופשטת מן האשה ובעלה בפועל אלא שנאה מצד הדת יש כאן. [ובראב"ע התחכם לאמר 'אהובה בעיניו ולא לה' – דבריו דחויים מן הקבלה ומלישנא דקרא] (הכתב והקבלה שם).

ובאופן נוסף; יש להבחין בין הפועל 'פעול' לבין שם העצם 'פעיל', שזה האחרון משמעו מצב של קבע כמו 'שכיר' 'פקיד' 'נתין', בניגוד לצורה הראשונה שמתארת מצב זמני – 'שכור' (נחמיה ו, יג), 'נתון'. אף כאן רמז הכתוב בצורה החריגה 'שניאה' שאין מדובר על שנאה שבלב, הנתונה לשינויים כפי מצב רוחו של האדם אלא הרי היא 'שנאה' קבועה לעולם ששום גשר שבועולם לא יוכל לגשר ביניהם – הלא היא זאת שנישואיה באיסור (מתוך 'עיונים בדברי חז"ל ובלשונם' עמ' קמב).

וע"ש באור 'קרואי' – קריאי' על אותה הדרך. וכן 'שנואה' הנאמר אצל לאה. וע"ע בספר לחמי תודה (תצא) בשם אביו בעל ההפלאה.

'מולדת בית או מולדת חוץ בין שאומרים לו לאביך קיים בין שאומרים לו לאביך הוצא'. 'הוצא' לאו דוקא, שאם כן חייבי לאוין משמע, אלא בין שהיא בבית אביך בין שהיא חוץ מבית אביך דהיינו חייבי כריתות, ו'הוצא' מביתך בלא גט קאמר לפי שאינה אשתך. [וכי תהיין הוצרך ללמד עצם הדין